

A titkos Mauser

Célszemély: Bálint Sándor

STEFKA ISTVÁN

Szigorúan titkos – ez a felirat található minden ügynöki jelentés jobb felső sarkában, amely *Bálint Sándor* néprajzkutatóról, szegedi egyetemi tanárról készült. Sok besúgót állítottak arra a mélyen vallásos emberre, aki életét a tanításra, a tudományos kutatásra tette fel, és aki 1945–48 között a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselőjeként az utolsó percig küzdött társaival a parlamentáris demokrácia fennmaradásáért, azért, hogy az ország ne kerüljön hosszú időre a szovjet típusú bolsevik diktatúra befolyása alá. Mauser, Körmendi, Sárkány, Bajszos, Tudor, Komáromi, Ágoston és Gábor Áron fedőnevű ügynökök – sorolhatnám még tovább –, úgymond megbízható barátok jelentettek az iskolatársról, a tanárukról, az eszmétársról a Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság III/III-as alosztályának, s innen összefoglaló jelentésként minden a Belügyminisztérium III/V.-1/c alosztályhoz került.

Az olvasó különös gyűjteményt tarthat a kezében, a *Péter László* irodalomtörténész szerkesztésében nemrég megjelent, A célszemély: Bálint Sándor című könyvet, amelyben összegyűjtve találhatjuk meg 1957-től 1965-ig azokat az ügynökjelentéseket, pöriratokat, amelyek a politikus professzorral készültek. A Szegeden élő Bálint Sándornak, a néprajz, azon belül a szakrális folklór európai hírvizsgálójának, a magyar tudományos élet kiemelkedő alakjának titkoszolgálati megfigyelése egy megfélemlített ország létezését adja. Bálintra és a vele kapcsolatot tartó barátaira több mint húsz beépített embert, titkos szolgát állított a Rákosi-, majd később a kádári kommunista diktatúra, s a megfigyelések adminisztratív feldolgozásaira csaknem ötven belügyminisztériumi dolgozót foglalkoztattak. Ha tudjuk, többek között a Történelmi Hivatal dokumentumaiból, hogy Magyarországon több tízezer embert titkosan lefényképeztek, lehallgattak, kihallgattak, felbontották magánleveleiket, házkutatást tartottak, akkor vajon hány százezer, állami pénzből fizetett alkalmazottat kellett ráállítani a megfigyeltekre? Mibe kerülhetett ez?

E gyűjtemény célja, hogy rámutasson arra a mérhetetlen kegyetlenségre, konokságra, morális zuhlottságra, ami megfigyeltek és megfigyelők családjainak tízezreit tette tönkre. Igazi emberi dráma bontakozik ki a jelentésekből. Bálint Sándorról az első ismert titkosrendőri jelentés 1947. szeptember 6-án kelt. Akkor már a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője, egyetemi nyilvános rendes tanár. A hatalom gya-

lázatoságát jelzi, hogy megkereste azokat az embereket, akiket zsarolni lehetett, és ráállította őket a célszemélyre. Ördögi ötlet. Például a Mauser fedőnevű ügynök, azaz *Kormányos István* ügyvéd iskolatársa volt Bálint Sándornak. A professzor így gyanútlan bizalommal fordult hozzá. A „rég barát” pedig időről időre beszámolt Bálint Sándor nézetéről megbízóinak. Mindjárt első jelentésében leírta, hogy a „célszemély” legitimista, mert könyvtárában *Habsburg Ottó*-ról 1932-ben németül kiadott művet látott, és IV.

Károlyról rajongó szeretettel beszélt. Mauser főként múltbeli politikai tevékenységéről faggatta a professzort, kapcsolatait firtatta *Barankovics Istvánnal*, *Eckhardt Sándorral*, *Mindszenty Józseffel*. Ördögi terv volt *Kerényi József* szegedi gimnáziumi tanár bevonása is, aki csaknem tíz évet töltött a gulág koncentrációs táborjaiban. Kerényi állása megtartásáért cserébe Körmendi fedőnéven jelentett Bálintról 1962-ben, aki úgymond kapcsolatot tartott a „reakciós” papi csoportosulással.

Feltehetnék a kérdést, mi volt a bűne Bálint Sándornak? Ez a jelentésekből is kiderül: rendkívüli hatású tanár volt. Nem véletlenül nem taníthatott 1951-től 1957-ig. Később újra katedrához jutott, de hét évre rá, 1964-ben, hatvanegy éves korában, tudósként fiatalon végleg száműzték az előadóteremből. Államellenes izgatásért perbe fogták, mert Nyugat-Németországból egy néprajzi konferenciáról hazatérve tiltólistán szereplő könyveket hozott magával. Ezt is besúgóinak köszönhetette. Péter László szerkesztői érdeme, hogy világossá válik az olvasó számára, egy ember karrierjének tönkreteléhez nem volt elég a besúgók, az ügynökök, a rendőrtisztek hada. Ahhoz kellett maga az „emberarcú” szocialista rendszer és a megfélemlített társadalom egy része is.

Bálint Sándor további pályáját nemcsak a bíróság törte ketté, hanem a Művelődésügyi Minisztérium akkori miniszterének, *Ilku Pálnak* a szenvtelen magatartása, a régi kolléga, *Ortutay Gyula* elfordulása a barátától, a Bálint „bűnösségét” elismerő szegedi József Attila Tudományegyetem rektori hivatala és természetesen a fennálló rendre felügyelő Csongrád Megyei Pártbizottság első titkárnak, *Győri Imrénak* az akarata.

A néprajztudós élete hátralévő idejében nyugdíjas-ként a kutatásnak szentelhette idejét, tanítványai továbbra is rendszeresen látogattak otthonában, vallásos ember lévén, ha keserűen is, de tudomásul vette sorsát. (A célszemély: Bálint Sándor. *Ügynökjelentések, pöriratok, 1957–1965.* Szerk.: Péter László. *Belvedere Meridionale*, Szeged, 2004. Ármegjelölés nélkül)

Érvényes életművek

Egy félszáz éves Apáczai-monográfia

F. Z.

A mögöttünk hagyott évszázad második felének vitathatatlanul legnagyobb irodalomtörténészei – *Klanczay Tibor*, *Tarnai Andor* és *Bán Imre* – olyan életművet hagytak hátra, amelyen talán csak a kritikusabb szemlélő fedezheti föl a kor ideológiai szorítását. A kényszer jelen van minden egyes munkában, hiszen az „egyedül tudományos világnézet” és mindaz, amit a szellemi élet átfarmálásával létrehozott, természetesen megkerülhetetlen volt, de többnyire csak nagyon indirekt formában mutatható ki a háttér, avagy éppen ellenkezőleg: annyira otromba, diszfunkcionális módon került a szövegbe egy-egy marxizmus idézet, hogy lehetetlen nem észrevenni a kikandikáló lólabát. Többnyire. Mai szemmel nézve az a benyomásunk lehet, hogy az életművek napjainkban sem fogyatkozó érvényességének egyik kulcsa – a szerzők szakmai kvalitásai mellett – éppen a világot durván leegyszerűsítő ideológiával szembeni rezisztenciájuk mértéke.

De a három nagy formátumú tudós nem egyenlő mértékben tudott és akart ellenállni; más volt személyes adottságuk, lehetőségük, ambíciójuk, és eltérő az

irodalomtörténet-kutatásában betöltött szerepük. Az biztos, hogy Bán Imre saját munkáit – ismereteim szerint valamennyit – egész életében pironkodás nélkül vállalhatta, pályája csodálatosan egységes és egyetemes, legfőképpen az alkalmazott módszerek tekintetében gazdagodott, az összehasonlítás látókörre szélesedett. Ha élne, és alkotóereje teljében közre tudott volna működni az először 1958-ban megjelent Apáczai Csere-monográfiájának legújabb kiadásában, valószínűleg nagyon hasonló módon járt volna el, mint a szöveget gondozó utódok. A monográfián csak kisebb változtatásokat téve közölte volna az elmúlt fél évszázad Apáczai Csere-kutatásainak bibliográfiáját. A 2003-ban megjelent kötet rendkívül alapos bibliográfiája *V. Molnár László* munkája.

Ezzel lett teljes és jól használható az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent könyv, amelyet tovább gazdagít *Bitskey Istvánnak* az életmű máig ható kisugárzását és tudományos életet alakító erejét részletező kitűnő Bán Imre-pályaképe.

(Bán Imre: *Apáczai Csere János. V. Molnár László bibliográfiájával és Bitskey István tanulmányával.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. Ármegjelölés nélkül)

Szerecsen lovak

Móser Zoltán Balassi-képei

szárnyon járó hamar lovakról”. Főleg pedig Annáról, Júliáról, Celiáról. Bűnbánatról, hitről, vitézségről, „sok fertelmességről”, „tusakodván ördöggel”. Mindennapi dolgokról: „... az én roh (sötétbarna) lova-mot és fakó lova-mot én tizenkétszáz forint-on adám el egy német úrnak. Két százát ugyanitt megadám benne, az ezerét otthon adja meg házamnál, mert oda jű az lova-kért velem. Mihent ott megadja az árát, ot-tan Erdébe megyek enmagam is lovat ven-ni esmét az pénzzel. Én az vén cigánkint csak cseréléssel élek ezután, mert látom, hogy a jó királnak nem kellek.”

Hazájától búcsúzva legutóbb verseitől búcsúzik gyönyörű, komoly indulattal:

„Ti peng, szerzetem átkozott sok ver-sek, / Búnál kik egyebet nekem nem nyer-tetek, / Tűzben mind fejenként égjete-k, vesszete-k, / Mert, haszontalanok, jót nem érdemeltek.”

A *Jékely Zoltán* kapcsán ezeken a ha-sábokon már emlegetett „zengő nevek-nek” micsoda bősége itt a tartalomjegyzékben: Zólyom, Kékkő, Léva, Divény, Kővár, Vágbeszterce, Eger, Szarvaskő,

Liptóújvár, Váralmás, Sirok, Selmebánya, Pozsony, Krakkó, Varsó, Gdansk. A könyv minden egyes szava lengyelül is szól, talán a szétbogarozhatatlan, közös történelemre emlékezve.

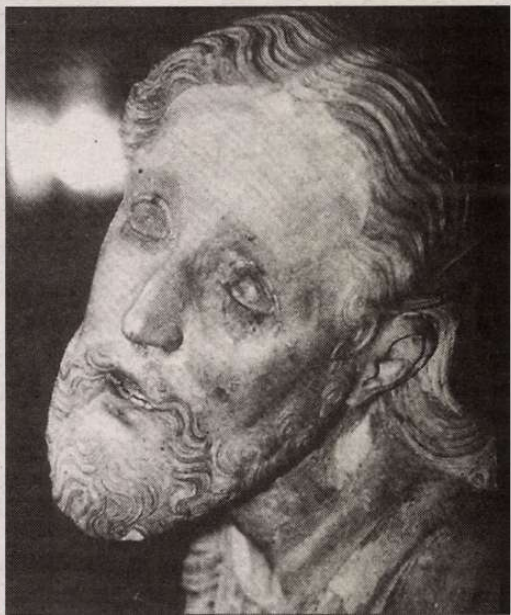
Aligha maradhatott ki valami, ahol Balassi Bálint „hirtelen élete” során megfordult. Ahol tanult, s ott-hagyta gyermeki kézírását egy könyvben. Ahol vité-zül harcolt, duhajkodott, verekedett, bűnhődött és büntetett, női szíveket rabolt. A kövekből és a kövek fölött a XVI. század lélegzik, csak nem szabad sietni, nézni kell egy kicsit tovább a fotókat, hogy érezzük az időt, a fénykép melankóliáját.

A papír nem fényes, hanem tompa. A képeken szürkület van. Mintha időtlen idők óta alkonyodna, de a teljes sötétségre még várni kell.

Kő és virág egy kicsit még kínlódni fog a teljes el-múlásig.

Azt a pici fényt, ami a fényképezéshez mégis kellett, a lélek mélyéről csalta elő a művész.

(Móser Zoltán: *Nyitom szemem álomra – Balassi Bálint hirtelen élete.* Zsámbéki Kastély Üzemeltetési és Szolgáltató Kht. Zsámbék, 2004. Ármegjelölés nélkül)

T. E.

Istenem, hogy tudtunk unatkozni gyerekkorunkban egy-egy híres vár, rissz-rossz kőhalom előtt ácsorogva. Mint frissen felnyergelt lovak, fújtattunk, dobogtunk, vágattunk volna. Hova is? Mi volt olyan fontos „együgyű” szívünknek „mező jó illata” s „az ég szép harmata” alatt?

Ha tanárunk szavalt esetleg: „Királi méltóság, tisztesség, nagy jószág / idővel mind elvesznek, / Nagy kövek hamuvá s hamu kősziklává / nagy idővel lehetnek, / Jó hírnév, dicsőség, anyagi nagy szépség / idővel porrá lesznek” – számított is nekünk, repültünk volna, mint „jó sólymok” tovább.

Később, már nem gyerekként, sokat töprengtem, mi vonzza annyira *Móser Zoltánt* göcsörtös fákhöz, porladó kövek alól kibújó virágokhoz, magányosan álldogáló, búskomor várak romjaihoz.

Bár utóbbit akkor már érteni véltem.

A gyöngye fű, ahogy alulról könnyedén kijátssza a kősziklából összehordott lépcsőt. Ahogy a kő porlad, s a fű kihajt minden tavasszal. Ahogy a virág nyílik az élettelen porladó kő mellett. Az örökkévalóság.

De vajon élettelen-e a kő? Vagy csak örökké él?

Nézem a ráncokat a fákon, a gyökereken, köveken, az égvűrűket az íróarcokon, ahogy Móser Zoltán elem örökíti fotóin, aki maga is gyermek, de már élt annyit, hogy a kőhalomba visszaálmodja a várat.

Nyitom szemem álomra. Találhatnánk-e méltóbb sort egy fotóalbum címének, ha a szerzője azt álmodta, hogy *Balassi Bálint* nagyúr, vitéz és poéta – ki négyszázötven évvel ezelőtt született – életének főbb helyszíneit keresi föl s örökíti meg. Am nem annyira a hely szellemét keresi, inkább a szellem (Balassi s a XVI. század) helyeit örökíti meg.

Amióta Móser Zoltánt ismerem, megszállottan ezt keresi, bárhol jár, és úgy gondolom, a Balassihoz kötődő helyeket könnyű kézzel rakta össze.

Amikor a Balassi-démon megszállta, csak válogatott és dúskált régi felvételei és a költő négyszáz éves, meghökkenetően mai soraiban.

Miről is van szó? Persze hogy a szívről: „Bolond, ha szívöd nem volna, valjon s szólhatnál-e vagy egy kukot?” Aztán lovakról, „jó szerecsen lovakról” és „ráró-

A megátalkodott független

Matzon Ákos festőművész geometriája

F. M.

A stuttgarti Magyar Intézetben és a berlini magyar nagykövetségen mutatták be a nyáron *Matzon Ákos* képeit. Erre a két alkalomra készült az az albumkatalógus, amely *Wehner Tibor*, *Vörös Imre*, *Eugen Christ* és *Hernádi Miklós* íásaival jelent meg három nyelven, magyarul, angolul és németül.

Az ismert szobrász édesapa mellett felnőtt, mérnöknek tanult művész negyvenévesen kezdett festeni. *Konok Tamás* volt a mestere, és mindazok, akik „tisztaságra és rendre vágytak, ugyanakkor az eszelős rend megbontására törekedtek” – amint Wehner Tibor írja. A mérnökből lett festő olyan világot igyekszik rendszerbe foglalni – amint egy korábbi beszélgetés során mondta –, amelyben megférnek az erkölcsi és az esztétikai kategóriák. Megátalkodottan független ember – állítja magáról.

A rendkívüli zenei érzékkel is megáldott festőművész, Konok Tamás a kamaramuzsikával rokonítja tanítványa művészetét. Matzon a képet *Kassák* meghatározása szerint megépítendő képzelet el. A konstruktivizmus, a nonfiguratív építkezés jellemző rá pályája kezdetétől. Művészetében a geometrikus formálás „viszi a prímert”. Finom vonalakból, hálórendszerekből, egymás fölé, alá, mellé szerkesztett alakzatokból, ferde vonalakból komponálja meg műveit. Az utóbbi években szinte kizárólag fehérben, feketében és szürkében, elbil-lentett képtengelyre. Vörös Imre ebben a „ferdeségben” „az általa érzékeltetett változás lehetőségének dinami-kus, azaz újra és újra megbomló, de újra és újra helyre-álló egyensúlyát” látja. A bizonyosság és a bizonytalanság folytonos egyensúlyára törekvést. A kötetben 1994 és 2003 között készült képeiből láthatunk válogatást.

(*Matzon Ákos: Net. Vudak-könyvek.* Szeged, 2004. Ármegjelölés nélkül)